

Чинники поширення явища статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат в Україні

На сучасному етапі розвитку українського суспільства статева деморалізація неповнолітніх дівчат є однією з актуальних проблем. Посилення впливу несприятливих макро-, мезо- та мікрочинників викликають негативні прояви в поведінці неповнолітніх. Особливу тривогу спричинює загрозливий стан сексуального здоров'я підлітків і молоді. Сексуальна поведінка молоді стає, на жаль, дедалі розкутою. Суспільне ставлення до вільних статевих стосунків стає усе більш ліберальним. Незаперечним свідченням цієї сексуальної “свободи” є: зниження віку початку сексуальних контактів (відсоток молоді, яка має перший статевий контакт ще в шкільному віці, невпинно зростає); високий рівень сексуальної активності; поширення дошлюбного статевого життя; часта зміна партнерів; зростання кількості абортів і родів серед памолоді.

Психолого-педагогічний аналіз статевого розвитку дітей частково відображений у працях М. Боришевського [1], Т. Говорун [2], І. Лановенко [6] та ін. Окремі дослідження проблеми девіантних тенденцій сексуального потягу висвітлено у працях І. Кона [4], К. Лебединської [7], А. Молля [9], М. Галагузової [13], З. Старовича [14], З. Фройда [16], Б. Шостаковича [17] тощо.

Вивчення й аналіз відповідної літератури вказують на те, що порушена нами проблема не була предметом комплексних наукових досліджень. Значний рівень підліткової проституції вимагає ґрунтовного вивчення основних детермінант, які обумовлюють дане негативне явище. Тому метою даної публікації є аналіз макро-, мезо- та мікрочинників, які сприяють прояву і поширенню явища статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат в Україні.

Серед усіх вагомих макро- чинників, які сприяють поширенню явища статевої деморалізації можна виокремити такі:

– *соціально-економічні*: соціальна нерівність у країні; кризові ситуації в суспільстві й економіці; хиткість політичного устрою; криміналізацію економіки держави (питні традиції, поширення злочинності, наркоманії і т. п.); гендерну нерівність й упередженість; упущення та недосконалість діяльності державної влади, зокрема правоохоронних органів; порушення принципів соціальної справедливості; зниження загального рівня життя (матеріальні нестатки, низький рівень добробуту громадян, перш за молоді); перехід до нової соціальної ролі; неможливість задоволення потреби в персоналізації; малоефективний соціальний захист незабезпечених груп населення; відсутність попиту на кваліфікованих робітників, безробіття молоді; обмеження динамічної адаптації молодих людей до умов реформування соціально-економічної сфери української держави;

– *соціально-психологічні*: недосконалість програм молодіжної політики; соціальна незахищеність неповнолітніх дівчат; антигуманізація в освіті та відокремлення її від виховання; брак статевого виховання у сім'ї, школі, ПТНЗ, інтернатних закладах; типи неправильного виховання; соціальна дезадаптація молодих дівчат; відсутність профілактичної роботи у напрямі статевої просвіти; негативний соціальний статус у колективі; особливості вікової психології; стрес і навчально-інформаційне перевантаження; споживацька психологія; спроба за допомогою фізичної близькості вирішити проблеми психологічного дискомфорту та побутової невлаштованості;

– *кризу духовних цінностей*: сексуальну пропаганду в засобах масової інформації; деформація ціннісних орієнтацій та установок сексуальної поведінки серед молодих людей; негативна молодіжна субкультура; падіння духовно-моральних засад молодого покоління; знецінення престижності материнства; вплив заходу; низький моральний рівень значної частини суспільства; “подвійна мораль” тощо.

Враховуючи наведені макро- чинники, виокремимо найвагоміші з них мезо- чинники, що провокують статеву деморалізацію серед неповнолітніх дівчат у процесі їх навчання:

1. Відсутність організації статевого виховання та статевої освіти у навчальних закладах.
2. Неefективність функціонування сім'ї та освітньо-виховних закладів.
3. Відсутність підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, які займаються питаннями статевої просвіти та виховання.

Далі розглянемо детальніше кожен із наведених факторів. Аналізуючи перший чинник – *практична відсутність організації статевого виховання й статевої освіти в навчальних закладах* (школа, інтернат, ПТНЗ), – зазначимо, що у поняттях статевого виховання та статевої освіти, незважаючи на тісний взаємозв'язок, існують певні відмінності.

Статеве виховання – це процес систематичного, свідомо здійснюваного впливу на статеву свідомість дитини з метою забезпечення її нормального психосексуального розвитку, передачі наукових знань про людську сексуальність, які сприяють самовизначенню особистості в системах: людина – сім'я, людина – репродуктивне здоров'я, людина – культура сексуальної поведінки, людина – сексуальна сфера тощо [5, с. 23].

Статеве виховання як невід'ємна складова загального виховання фактично розпочинається з перших років життя дитини і триває впродовж усіх наступних вікових періодів аж до настання повної біологічної та соціально-психологічної зрілості людини, її становлення як особистості загалом. Статеве виховання, особливо в перші роки життя людини, є здебільшого мимовільним процесом, в основу якого покладений психологічний механізм наслідування й ідентифікації дитини з членами сім'ї – представниками чоловічої або жіночої статі [12, с. 76-79].

На нашу думку, статеве виховання – це система заходів (громадянських, соціальних, психологічних, медичних, педагогічних тощо) спрямованих на виховання правильних установок у підлітків щодо міжстатевих питань.

Статеве виховання готує молодь до особистого життя і не може розглядатися окремо від загального виховання, яке здійснює підготовку молоді до суспільної діяльності – ці дві категорії взаємопов'язані.

Щоб статеве виховання підлітків було плідним, необхідно зняти “емоційні бар'єри” з самих працівників освіти. Досвід показує, що підлітки з великою увагою слухають бесіди на ці теми, а підліткова аудиторія – одна з найбільш серйозних і вдячних. Особливим моментом підготовки дівчини до сімейного життя є виховання любові до дитини. Статеве виховання не можна будувати на залякуваннях, забороняючи розмови з питань на цю тему. Це призводить до аномалій у зрілому віці. Одне із завдань статевого виховання – вберегти від зайвих страждань, статевих порушень і відхилень. Статеве виховання повинно застерегти дівчат від злочинних посягань на них оточуючих [15, с. 73-74].

Статеве виховання повинно бути спрямоване на вироблення у підлітків таких *вмінь*: протистояння тискові однолітків щодо залучення до шкідливих для здоров'я занять, вміння сказати рішуче “ні”; приймати виважені та самостійні рішення, особливо у сфері сексуальної поведінки; ідентифікувати ознаки дозрівання статевої сфери, її нормального та патологічного розвитку; аналізувати прояви чуттєвості, переживання сексуального збудження (мокрі сни, мастурбація, еротичні мрії); міжстатевого спілкування; дотримуватися вироблених гігієнічних правил стосовно тіла, певних вимог поведінки в період менструації (шкідливість переохолодження організму, обмеження гострої їжі, надмірних фізичних навантажень) [5, с. 50].

В основі статевого виховання повинні бути покладені принципово важливі положення, такі як: природовідповідність, систематичність,

послідовність, системність, науковість, комплексність і доступність інформації віковим можливостям дитини. Статеве виховання, перш за все, повинно ґрунтуватися на статевій освіті, тобто на навчанні з метою засвоєння відповідних знань і досягнення певного рівня освіченості. Однак, вирішення цього завдання не повинно розглядатися в якості основного джерела статевого виховання, оскільки, освіченість не є рівнозначною вихованню [10, с. 63].

Під змістом статевої просвіти розуміємо систему знань про репродуктивну функцію людини, природу людської сексуальності, культуру міжстатевих взаємин, шлюб і сім'ю. Метою статевої просвіти дітей є розширення їх поінформованості, обізнаності щодо питань етики та психології сексуальної поведінки, готовності людини до створення сім'ї й виконання родинних ролей, передусім подружніх і батьківських [5, с. 24].

Зміст статевої освіти носить, природно, інтегративний характер, тобто містить етичні, психологічні, правові, фізіологічні, гігієнічні, педагогічні й інші аспекти статевої поведінки. Система сексолого-педагогічних знань, зорієнтована на загальнолюдські цінності, становить певний логічний взаємозв'язок різних дисциплінарних знань, діапазон яких розширюється разом із віком, індивідуальним досвідом дитини [3, с. 12].

Сексуальна освіта повинна ґрунтуватися на таких принципах: *принципі виховуючого навчання, принципі науковості (А. В.)*, системності та об'єктивності знань, принципі діалогічної взаємодії та психологічної сумісності дорослого з підлітками, принципі випереджувального впливу, орієнтованого на зону найближчого розвитку дитини, принципі апелювання до загальнолюдських цінностей, заснованих на християнській моралі [11, с. 44-47], послідовності, зрозумілості, тактовності та діловитості тощо.

Статева просвіта підлітків має бути спрямована на вироблення у них таких раціональних *установок*: розуміння розвитку людського організму та привернення уваги не тільки до фізично-фізіологічних, але й емоційних змін, що супроводжують дорослішання і набуття особистісної зрілості;

усвідомлення природності прагнення людини до спілкування; розуміння важливості в житті людини приватного життя, вибіркового емоційних стосунків, усвідомлення сутності фізичних стосунків чоловіка та жінки; знання анатомії, фізіології, функціонування статевої сфери, статевих відмінностей, уявлення про фактори ризику (ІПСШ, ВІЛ-інфікування) та фактори їхнього запобігання; розуміння проявів сексуальності в думках, відчуттях, переживаннях, певних діях; усвідомлення соціального значення своєї статевої приналежності, морально-етичних засад статевої поведінки (гендерної) поведінки [5, с. 49].

Подані нами визначення є науково обґрунтованими та містять значний перелік знань якими повинні оволодіти підлітки в процесі статевої освіти. Однак, зміст статевої освіти у школах, ПТНЗ, закладах інтернатного типу обмежений вивченням питань фізіології й анатомії розвитку людського організму.

Незважаючи на освітні реформи останніх років, різноманітність програм і методик, диференціацію та гуманізацію навчання й виховання, створення центрів планування сім'ї, проблеми статевого виховання та сексуальної освіти ще й досі оминають як нашу освіту так і виховну роботу з дітьми.

У навчально-виховних планах закладів освіти не знаходять належного місця такі людинознавчі дисципліни, як “Етика і психологія сімейного життя”, “Етика і психологія інтимних взаємин”, “Основи сексології”, “Культура статевого життя”, “Особливості психосексуального розвитку та виховання підлітків” і т. п. Тематика названих дисциплін частково вирішила б завдання статевої освіти неповнолітніх дівчат, доповнивши її достовірними знаннями, які дозволять:

- мінімізувати дефіцит освіти юних дівчат із питань статевого розвитку особистості (у період, коли відбувається перехід від сексуально байдужого дитинства до повноцінного дорослого життя);

- сформувати самосвідомість і статево-рольову соціалізацію дівчини;
- зрозуміти нормативну статеву поведінку та сексуальну девіацію у ній;
- сформувати свідомість безпечної сексуальної поведінки дівчини у середовищі молодих людей;
- розвивати відповідальне ставлення до раннього статевого життя та материнства;
- спрямувати просвітницько-виховну, профілактичну роботу по формуванню аспектів створення майбутньої сім'ї на засадах моральної чистоти, національної культури і традицій українського народу.

Другим чинником є **неефективність роботи сім'ї й освітньо-виховних закладів** у правильному та доцільному розподілі обов'язків щодо статевого виховання та статевої просвіти підлітків-дівчат і юнацтва, а також у наступності цього виховного аспекту. Необхідно чітко визначити роль сім'ї та навчальних закладів у виховному процесі.

Оскільки, статеве виховання, як один із багатьох видів виховання проблема педагогічна, то відповідальну функцію виховання сексуальної сфери у дітей (починаючи з дошкільного віку) зобов'язана сміливо й активно взяти на себе сім'я.

У роки навчання цей значущий аспект виховного процесу покладений також на школу й інші навчальні заклади освіти, які, у свою чергу, повинні інформувати підлітків щодо питань медико-біологічного характеру, інтимного життя, статевого розвитку, міжособистісного спілкування, юридичних аспектів сімейних ролей та ін.

Єдність дії освітніх закладів і сім'ї у процесі виховання статево свідомих особистостей в нашій державі практично діє тільки у звітах, планах і т. п. Неефективність роботи можемо пояснити, зокрема, практичною втратою зв'язку сім'ї з навчальними закладами (через деструктивні сім'ї, які не бажають цікавитися навчанням та вихованням своїх дітей,

заангажованість батьків, неповний склад сім'ї, виїзд на заробітки тощо), а також недостатніми знаннями педагогів умов життя та виховання своїх учнів.

До цих причин ми ще віднесемо – консерватизм і малу кількість педагогічних кадрів, які в свою чергу мають освіту та відповідні знання щодо психосексуального розвитку неповнолітніх і володіють мистецтвом збереження конфіденційної інформації. Виходячи з окресленого можемо констатувати, що ланцюжок безперервності та наступності сім'ї та навчальних закладів є найболючішою у вихованні морально стійких громадян України, а статеve виховання та статева просвіта за своїм змістом залишаються десекуалізованими.

Третій мезо чинник це – ***відсутність підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів*** із оновленою сучасною системою сексуально-просвітницької роботи у педагогічних училищах, закладах вищої освіти, соціальних інститутах, інститутах підвищення кваліфікації та перекваліфікації.

Низький рівень сексуально-просвітницької діяльності серед дітей та юнацтва переважно зумовлений невідповідністю вчителя до прищеплення хлопчикам і дівчаткам культури статевої поведінки, до такої організації виховної роботи, яка підсилювала б необхідні для виконання статевиx ролей якості та вміння. Більшість педагогів не отримали належної фахової кваліфікації з питань сексології, психології статі, психологічно неготові до ведення інформаційно-освітньої роботи [8, с. 76].

У змісті роботи всіх ланок навчання педагогічних кадрів значну увагу слід приділити докорінній зміні в підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів у питаннях сексуального виховання та науково-педагогічного забезпечення статевої соціалізації дівчат і молоді. "...Оскільки статева соціалізація є цілісним процесом управління анатомо-фізіологічним, соціальним, психологічним становленням особистості, на різних етапах онтогенезу дитини вимагаються відповідні знання вчителя... Статева освіта потребує опанування вчителем технікою проблемного спілкування з

вихованцями, засобами активізації їхнього мислення, стимуляції самостійних висновків” [3, с. 17].

У підготовці та перепідготовці педагогічних працівників вартує звернути увагу на вивчення особливостей психосексуального розвитку дитини, специфіку девіантної поведінки, нових концепцій щодо статевої освіти дівчат, розробку сучасних програм, які б відповідали потребам розвитку особистості, йшли “в ногу” з часом, сприяли розкриттю талантів і здібностей неповнолітніх дівчат.

До *мікрочинників*, на нашу думку слід віднести схильність неповнолітніх до девіацій у поведінці через: низьку самооцінку, втрату моральних цінностей, патологію родини, виховання неправильної мотивації в дітей (яка спонукає підлітків до конкретних форм діяльності або поведінки), емоційну депривацію, важковиховуваність, алкоголізм, паління, наркоманію, перетворення сексуальності із мети в засіб, спокусливу можливість швидкого заробляння грошей, злочинність, раннє материнство, венеричні хвороби, бомжування при живих батьках. Сюди також, ми, віднесемо сучасні погляди на ідеологію та філософію у ставленні до сексу, помилкові погляди на нормальне сексуальне життя і нормальні сексуальні прояви, пригноблення середовищем однолітків тощо.

Можна констатувати, що в сучасних українських умовах, які негативно відобразилися на вихованні підростаючого покоління, гострою є проблема статевої деморалізації неповнолітніх дівчат. Процес її мінімізації та вирішення потребує розгляду на рівні державних інституцій. Державним органам, які займаються освітянськими питаннями, необхідно:

- ***на ділі визнати*** соціально-педагогічні проблеми неповнолітніх, зокрема дівчат;
- ***активізувати*** діяльність освітніх, наукових, громадських інституцій, соціальних організацій щодо проблем соціально-педагогічної спрямованості підліткового віку;

– **реалізувати** цілеспрямовану молодіжну політику (в результаті чого була б змога вирішити всі найболючіші соціальні проблеми юного покоління);

– **докорінно змінити** підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів у контексті статевого виховання й статевої освіти неповнолітніх дівчат;

– **створити** систему роботи з профілактики статевої деморалізації дівчат-підлітків та їх соціального захисту в нових умовах розвитку політики й економіки держави.

Систематичне, методично обґрунтоване визначення окреслених чинників, встановлення конкретного зв'язку між кожним із них і явищем статевої деморалізації дозволило нам значною мірою уточнити, а подекуди й по-новому оцінити конкретних адресатів, можливості та засоби профілактичного впливу на них з метою запобігання аморальної поведінки.

Отже, якщо державні органи, які займаються освітянськими питаннями, будуть розглядати статево-необізнаність підростаючого покоління комплексно, докладатимуть зусиль до вивчення проблеми на рівні державних інституцій, тоді освітньо-виховна робота перейде на якісно новий рівень, що дасть змогу зменшити деморалізацію серед неповнолітніх дівчат та оздоровити психологічний клімат у суспільстві.

1. Боришевський М. Й. Психологічні питання статевого виховання учнів // Проблеми викладання курсу “Етика і психологія сімейного життя”. – К., 1990. – С. 13-29.
2. Говорун Т. В., Соціалізація статі та сексуальності. Монографія. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 240 с.
3. Кириленко С. В. Деякі аспекти статевого виховання дітей // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: Науково-методичний збірник / За ред. Т. В. Говорун. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996. – С. 7-19.
4. Кон І. Вступ до сексології. – К.: Либідь, 1991. – 304 с.
5. Кравець В. П., Кікінеджи О. М., Кізь О. Б. Стратегія статевого виховання дітей // Збереження репродуктивного здоров'я вихованців інтернатних закладів: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 180 с.
6. Лановенко І. Особливості психосексуального розвитку та їх роль у попередженні девіантної поведінки. – К., 1997. – 83 с.
7. Лебединская К. С. Психические нарушения у детей с патологией темпа полового созревания. – М., 1969. – 156 с.

8. Максимчук Н. П. Психологія сексуального розвитку: Навчальний посібник для студентів ВНЗ / Автор укладач Н. П. Максимчук. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А, 2006. – 144 с.
9. Молль А. Половая жизнь ребенка / Пер. с нем. – М., 1909. – 64 с.
10. Петрище И. П. О половом воспитании детей и подростков. – Мн.: Нар. асвета, 1990. – 160 с.
11. Петрунько О. В. Актуальні проблеми сексуального виховання підлітків. – К.: ДЦССМ, 2004. – 80 с.
12. Проблеми сімейного та статевого виховання дітей і учнівської молоді: Науково-методичний збірник / Свириденко С. О. (відп. ред.). – К.: ІСДО, 1995. – 88 с.
13. Проституція как форма проявления девиантного поведения детей // Социальная педагогика: Курс лекций / Под общей ред. М. А. Галагузовой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
14. Старович З. Судебная сексология / Пер. с польск. – М., 1991. – 336 с.
15. Формування сексуальної культури молоді / Балакірева О., Галустян Ю., Корегін О. та ін. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2004. – Кн. 9. – 132 с.
16. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности. – Минск: Попурри, 1997. – 480 с.
17. Шостакович Б. В. Половые преступления против детей и подростков: Психологический аспект. – Ростов-на-Дону: “Феникс”, 1994. – 103 с.